

**СВІТЛАНА ІВАНИЦЬКА: НОВЕ ДЖЕРЕЛЬНЕ ВИДАННЯ ДЛЯ
ВИВЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО СПАДКУ СЕРГІЯ ЄФРЕМОВА**

Рец. на кн.: Єфремов Сергій. *Personalia: Публіцистика 1899-1917 років («Значущі Інші»: статті, посвяти, силуетки, некрологи, рецензії, полеміка): в 2-х томах. – Том 1 / Упорядник – С. Г. Іваницька. – Запоріжжя – Херсон: Грін Д. С., 2016. – 468 с.*

Світлана Іваницька, дослідниця української політичної історії та авторка низки біографічних нарисів про відомих діячів кінця XIX – початку XX ст., здійснила нову джерельну публікацію. Йдеться про різножанрові публіцистичні тексти, що вийшли з-під пера видатного українського літературознавця й літературного критика Сергія Олександровича Єфремова (1876–1939), опубліковані в періодичних виданнях Російської й Австро-Угорської імперій протягом 1899–1917 рр. Їх поява була спричинена сталим зацікавленням Сергія Єфремова особами діячів «першого» та «другого» ряду культурного, громадського і політичного життя імперської доби. Зокрема, в книзі представлені такі постаті, як Володимир Антонович, Марко Вовчок, Борис Грінченко, Михайло Грушевський, Василь Доманицький, Михайло Драгоманов та ін.

Рецензований збірник відкривається двома великими статтями, що вводять читача в коло проблем, порушених у книзі та стосуються теоретичних підвалин публікації, способів організації матеріалу, тощо.

Перша вступна стаття «Сергій Єфремов на перехрестях століть» (с. 13-38) містить ключові характеристики самого Єфремова, до яких віднесено цілісність, чесність і порядність, «лицарський дух», безкомпромісність у принципових питаннях. Підкреслюється та обставина, що Сергій Єфремов не відокремлював у своїй діяльності мораль від політики, ставив культурні й етичні цінності вище політичної «злочи дня» й що в його біографії яскраво проявилася «типова для українського народництва лінгвоцентрична модель індивідуального життя». Цю свою тезу авторка підкріплює посиланням на статтю Олександра Лотоцького з характерною назвою «Лицар національного обов'язку» (1926), в якій про Єфремова сказано буквально так: «... в час, коли не було в нас своїх періодичних видань, він присвятив себе самій лише літературній праці й ніколи за все своє життя не приймав ніяких інших обов'язків, крім літературних та громадських, послідовно вперто зрікаючись усяких «посад» для заробітку, всіх спокус звичайної життєвої кар'єри. Розуміється, то було життя не сите, життя справжнього анахорета щодо звичайнісіньких життєвих потреб. [...] все своє життя він писав або українською мовою, або – коли й російською – то лише в українських справах» (с.13). Подальший джерельний матеріал, уміщений у книзі, підтверджує це положення.

Авторка аналізує головні факти біографії та творчого шляху Сергія Єфремова, виокремлюючи при цьому три групи обставин.

Так, формування його суспільно-політичних поглядів Світлана Іваницька пов'язує з іменами лідера російського ліберального народництва Миколи Михайловського та засновника політичної течії українського визвольного руху Михайла Драгоманова.

Естетично-літературні уподобання молодого Єфремова визначили твори українських письменників Івана Нечуя-Левицького, Анатолія Свидницького, Панаса Мирного, Івана Франка. З російської літератури, дуже впливової в ХІХ ст., він захоплювався творами таких письменників і літературних критиків, як Володимир Короленко, Микола Салтиков-Шчедрін, Гліб Успенський, Антон Чехов, Микола Добролюбов, Микола Шелгунов, Олександр Скабичевський, тобто представників ліберально-народницького або сатиричного спрямування. Характерною для цього списку є відсутність імені Льва Толстого, який своєю творчістю (разом з поетом Олександром Пушкіним) уособлювали агресивно-імперське крило російської культури.

Нарешті, формування практично-організаційних настанов у громадсько-політичній сфері визначали «старогромадівці» Володимир Антонович і Олександр Кониський. Своє значення мало й найближче коло спілкування з молодими публіцистами Василем Доманицьким, Василем Дурдуківським, Олександром Лотоцьким, Федором Матушевським та, особливо, Борисом Грінченком.

«Центральними елементами ідейного арсеналу С.Єфремова стала категорія «народності», культ рідної мови, ідея самотності українського політичного й культурного життя. Енергію свого таланту він присвятив проекту конструювання модерної української нації, одним зі «стовпів» якого було в його розумінні селянство, а іншим «національно-свідома інтелігенція». Як літературний критик громадський діяч зарекомендував себе послідовником вчення М. Драгоманова про «народоправство» й «розумне побутове писання», вимагаючи від української літератури реалізму й «служіння народу» Загалом, драгомановський слід у творчому доробку та політичній діяльності Єфремова є надзвичайно виразним» – резюмує витоки інтелектуальної біографії публіциста Світлана Іваницька (с.15).

Усе викладене (за виключенням концепту «проекту конструювання модерної української нації», про який можна сперечатися) – знаходить реальне підтвердження в матеріалі, включеному до рецензованої книжки.

Крім сюжету з, умовно кажучи, інтелектуальної біографії Єфремова, вступна стаття містить також короткий виклад власне його «біографії» в загальноприйнятому розумінні. Однак між ними важко провести чітку межу, бо основне заняття – літературна діяльність – було головним у житті Єфремова від 1895 р., коли побачило світ його перше оповідання в журналі для дітей «Дзвінок», й аж до кону. Зі вступної статті читач, услід за авторкою, може простежити життєвий шлях Єфремова як літератора, як видавця, одного з фундаторів видавництва «Вік», як партійного діяча на початку ХХ ст. (Всеукраїнська організація, УДРП, ТУП, УПСФ, – за всієї відзначеної авторкою специфіки «єфремовської партійності», яка радше полягала у моральному

лідерстві, – створювались і функціонували за його участі), організатора й найактивнішого діяча новопосталої тоді ж української преси, плідного журналіста (газети «Громадська думка», «Рада», журнали «Нова громада», «Світло»), члена Центральної Ради та Генерального секретаріату.

Що ж до публіцистичної діяльності, то, схоже, Світлана Іваницька вважає її головною в житті Сергія Єфремова (мав від трьох до шести, а за деякими оцінками – до десяти тисяч публікацій у періодичній пресі!). Судячи з різних оцінок, приведених у статті, наукова посада академіка ВУАН, на яку Єфремов був номінований за свою «Історію українського письменства», має витoki з його багатолітньої праці як рецензента, критика й публіциста.

Ці висновки підкріплюються посланнями на оцінки відомих авторів – Володимира Дорошенка, Миколи Зерова, Марії Овчаренко, Григорія Грабовича, Елеонори Соловей, Наталі Шумило та ін. Видається, що такого роду посилення є усталеним методологічним прийомом: історик залучає експертні оцінки фахівців: літературознавців, письменників, істориків. Крім іншого, авторка демонструє тим самим глибину й різнобічність в осягненні матеріалу, якої так бракує багатьом скороспілим публікаціям сьогодення.

Коло використаної при підготовці статті літератури широке й різнобічне – це опубліковані «Щоденники» Єфремова, мемуари, епістолярій та ін., дослідження як діаспорних авторів (Юрія Бойка-Блохina, Петра Голубенка, Григорія Костюка, Петра Одарченка, Богдана Рубчака, Юрія Шевельова, Олександра Оглоблина), так і українських – літературознавців, істориків, істориків літератури, письменників, – від Миколи Жулинського починаючи й Наталею Шумило завершуючи. Світлана Іваницька підкреслює внесок професійних істориків Владислава Верстюка й Ігоря Гирича у видання та археографічне осмислення публіцистичної спадщини Єфремова, а також письменника Анатолія Болаболеньченка, популяризатора творчості Сергія Єфремова.

Здійснений таким чином ґрунтовний аналіз висвітлення теми в історичній літературі та сучасного стану публікації джерельного матеріалу з неї засвідчує професіоналізм упорядниці рецензованої книжки та до певної міри висвітлює інтелектуальний процес кристалізації обраної авторкою концепції комплектації джерельного матеріалу.

Методологічні й археографічні підвалини її праці пояснено в другій вступній статті, під назвою «"Значущі Інші" Сергія Єфремова в публіцистиці дореволюційної доби: методологічні та археографічні принципи видання» (с. 39-51). Концептуальною основою своєї роботи авторка обрала популярну теорію епістемологічного конструктивізму. Використання основних положення цієї теорії, на думку Світлани Іваницької, дозволяє найбільш адекватно відтворити й проаналізувати сприйняття Сергієм Єфремовим як характерним представником української ліберально-демократичної еліти постатей своїх попередників і сучасників. У статті детально розглядаються ці положення (головне з яких якраз і є поняття «Значущий Інший», як основний елемент соціалізації особистості й «конструювання дійсності»), та висвітлюються схожі

терміни їх трактування в медицині, психології та соціології, вказуються автори концепції в цілому та окремих її елементів і термінів (зокрема, Пітер Бергер, Томас Лукман, Альфред Шюц, Гаррі Салліван, Джордж Мід) та їх російські й українські послідовники. При цьому, підкреслює Світлана Іваницька, в історичних і політичних науках сформований згаданими науковцями понятійний апарат вживається «здебільшого у метафоричному сенсі, що не передбачає дотримання їхніх первинних значень», а коло «Значущих Інших» Сергія Єфремова «показує ступінь значущості саме тих людей, які відіграли значну роль в його політичному і професійному становленні, політичній, науковій і суспільній діяльності» (с. 40-43).

Авторкою окреслено одинадцять теоретико-методологічних принципів біографічного історіописання, на які вона опиралася (включно, правда, з безсмертним принципом історизму). Найбільш практичними з них і такими, що знаходять помітне втілення в опублікованих у рецензованому виданні текстах Єфремова, як на нашу думку, є: схильність до ідеалізації й героїзації своїх «значущих Інших»; моральні імперативи та громадський обов'язок як мірило вартості людського життя; здатність героя бути корисним українській справі та одночасне служіння загальнолюдським інтересам; виявлення українських мотивів та тенденцій у діяльності осіб, що своїм походженням, проживанням, творчістю, практичною діяльністю пов'язані з Україною; реалізація засобами публіцистики чітко визначеної стратегії «політики пам'яті», скерованої на створення «національного пантеону» для досягнення бажаної мети – формування модерної конкурентоздатної української нації (с. 44-47). Віддано належне й сучасним принципам дослідження інтелектуальної біографії особистості письменника, митця чи мислителя, на яких, за переконанням Світлани Іваницької, базувалися і праці Сергія Єфремова та його актуальні й до сьогодні побажання фахівцеві з біографічного жанру «висловлювати виразне об'єктивне ставлення до об'єкта своїх зацікавлень» та не писати «сіро й невиразно» й «без внутрішнього вогню» (с. 48-49).

Стаття містить докладне обґрунтування публікаторських принципів, яких дотримувалася упорядниця при підготовці видання. Класичні в археографії підходи викладено з максимальною прозорістю, яку можна вважати взірцевою (с. 49-51).

Далі йдуть власне тексти Єфремова: основний розділ книги «Значущі Інші» Сергія Єфремова (с. 52- 430), додатки з бібліографією вміщених праць С. Єфремова, прикладами змін у написанні слів у його текстах та ін. (с. 431-450), вибрана бібліографія, що містить назви енциклопедично-довідкових видань, перелік видань та перевидань праць Єфремова, текстологічних та археографічних методичних матеріалів, мемуарів, щоденників та листування, загальних праць про нього, висвітлення «Значущих Інших» Сергія Єфремова в студіях та документах (с. 451-458). Книжка містить іменний покажчик та два автографи Єфремова, запозичені з фондів НБУВ. Завершується інформацією про учасників проекту, в якому, окрім самої

Світлани Іваницької, брав участь також історик і журналіст Тарас Єрмашов, – йому належить літературна редакція тексту.

Дуже суттєвою складовою книжки є авторські біографічні нариси про кожен з персон, які потрапили в поле зору Єфремова як критика чи публіциста. Вони передують публікації блоку власне самих документів, і в деяких випадках містять важкодоступну для ширшого загалу біографічну інформацію.

Оцінку принципів відбору документального матеріалу залишимо фахівцям. Але помітно, що авторка-упорядниця здійснює науково-документалістичне оцінювання постаті Сергія Єфремова з сучасної точки зору, й це можна вважати ознакою очевидної наукової новизни здійсненої праці. Чи є відбір текстів реалізацією об'єктивістичних поглядів на вченого, чи там присутня певна глорифікація Єфремова, читач має визначитися сам. У вступних статтях згадується про критиків Єфремова, найпоспідовнішим з яких був його сучасник Володимир Дорошенко, вміщено також тексти з неоднозначними, як на сьогодні, єфремовськими оцінками Марка Вовчка, Пантелеймона Куліша чи Миколи Гоголя, задля справедливості кажучи, такі неоднозначних і непростих представників письменницького пантеону.

Пріоритети Єфремова (чи упорядниці археографічної публікації), за суто кількісними показниками, виглядають так. Безумовним лідером уподобань є Михайло Драгоманов (тринадцять документів про нього). В групу «високого інтересу» можна включити також Миколу Гоголя, Марка Кропивницького, Володимира Антоновича, Бориса Грінченка, Олександра Кониського й Івана Котляревського (від дев'яти до дванадцяти публікацій про кожного). Середню нішу в цьому списку зайняли Ганна Барвінок, Павло Грабовський, Михайло Комаров, Володимир Короленко, Федір Корш, Микола Костомаров, Олександр Герцен, Василь Доманицький, Павло Житецький, Іван Карпенко-Карий (Тобілевич), Пантелеймон Куліш (від трьох до шести публікацій Єфремова про кожного з них). Більшість персоналій (двадцять шість осіб із сорока чотирьох), було відзначено Єфремовим однією-двома публікаціями. З них по дві публікації присвячено Олександру Барвінському, Марку Вовчку (Марія Олександрівна Вілінська), Євгену Гребінці, Михайлу Грушевському, Григорію Квітці-Основ'яненку й Михайлу Коцюбинському. Найбільша група, з двадцяти осіб, відзначена авторською увагою по одному разу. До неї увійшли Микола Анненський, Іван Бондаренко, Євген Борисов, Євдокія Богемська (Боярська), Микола Вороний, Анастасія Грінченко, Дмитро Григорович, Григорій Джаншиєв, Лев Жемчужников, Олексія Жемчужников, Марія Заньковецька (Адасовська), Ганна Затиркевич-Карпінська, Павло Засодимський, Микола Златовратський, Павло Кирчів, Дмитро Клемент, Ольга Кобилянська, Олександр Коні, Адам Коцко, Василь Курочкін.

Звичайно, подібна «кількісна» класифікація є суто умовною: дві публікації про Марка Вовчка, для прикладу – це повноцінні багатосторінкові статті, які жодним чином не прирівнюються до інформації з двох-трьох рядків у відділі «Хроніка», або короткого некролога. Однак наявність (чи відсутність) того чи іншого прізвища у списку може спонукати до роздумів над «культурним

кодом» часу, особистими авторськими уподобаннями, наявністю певної комерційної складової у творчості публіциста. А оскільки редактори мали публікувати речі, затребувані публікою, то за цими прізвищами ховаються й уподобання читачів, тієї соціальної й національної групи, на яку орієнтувалися видання, в яких публікувався Єфремов. У випадку з некрологами, очевидно, часто справа залежала також від людської долі. Але й тут сказане вище залишається в силі, бо далеко не кожен з тих, хто пішов у кращі світи, закарбовується в суспільній пам'яті друкованим словом.

У національному плані серед єфремовських героїв («Значущих Інших») бачимо абсолютне домінування українців, або людей, що працювали в царині українського красного письменства. Невеликим числом представлені росіяни, є поодинокі випадки персоналій з іншою національною самоідентифікацією. Однак національний конвертизм, судячи з текстів, зокрема про Гоголя, Марка Вовчка, Короленка чи Гребінки (за батьком «Гребьонкіним»), сприймався Єфремовим досить болісно. Зате не приховувалось захоплення людьми, які поклали свій життєвий шлях на службу українському народові, як-от Драгоманов, Грабовський, Доманицький та, особливо, Грінченко. Цей ряд можна продовжувати: спільне між ними було те, що всі вони знехтували можливістю збагачення, кар'єри чи просто ситого життя пристосування заради майбутнього народу, який часто, іноді й до сьогодні, не розумів цих жертв. Патріотом України, некорисливим у матеріальній сфері, був і сам Єфремов, можливо тому його статті про беззастережних поборників української справи насичені палким співчуттям. Може, навіть деколи й з пересадою: «...велике щастя заслужити собі такий похорон» – переказує Єфремов репліку, почуту від когось на погребінні Грінченка – можна засумніватися, чи велелюдний похорон то таке вже велике щастя власне для небіжчика.

Відтворені тексти Єфремова віднесено до публіцистики. Загалом вони різного жанру – за визначенням самої авторки, винесеним у назву книжки, «статті, посвяти, силуетки, некрологи, рецензії, полеміка». Можна було б додати ще «хроніка», «бібліографія» і т. ін., – залишимо за рамками цього розгляду жанрові різновиди та джерелознавчі дефініції. Нам ідеться про історію, а з теорії історії відомо, що функція публіцистики як історичного джерела полягає в оприлюдненні позиції особистості, що усвідомлює себе частиною певної соціальної групи, відтак у встановленні зв'язків між особистістю й суспільством та різними соціальними групами всередині суспільства. З цієї точки зору Єфремова можна позиціонувати як своєрідного модератора, посередника між народом й українською інтелігенцією, який своєю літературною та видавничою працею «заривав прірву» між двома частинами одного народу. Метафора про прірву й необхідність піднесення народу до вершин незримо присутня як головний мотив у текстах рецензованої книги. Вони ж є й свідченням домінуючого тоді, принаймні для Єфремова, народницького дискурсу – і в художній літературі, і в політичних публікаціях авторів, яких розглядає Єфремов.

Особливо помітна народна метафоризація та характерна образність початку ХХ ст., що побутувала на українських (і не тільки) теренах при розгляді творів красного письменства. Йдеться про дихотомію світла й темряви, добра і зла. Про «досвітні вогні», які передують «ясному дневі майбуття». Про життя «предтеч», «свічку, запалену з обох кінців». Про «зорепад», коли герої йдуть у небуття, але – хоч ненадовго – освітлюють наступникам шлях та вказують напрям руху. Ці герої – «вежі», «маяки», вони «міцно тримають стерно» національного життя. Вочевидь, це вже інша стилістика – але теж українська: чорноморські моряки, доречно було б нагадати, на загал були нащадками запорожців, а Херсонщина – колискою «плавскладу» імперського флоту. Хоч і поверталися в рідні степи та на Дніпровські затоки, за спостереженням котрогось із літераторів, із парусиновими кофрами з написом «матрос Тіхава окіяну»...

Вербальними засобами протиставляються соціальні й національні антагоністи. Для прикладу – про Ганну Барвінок, не аж надто обдаровану літераторку, але гарну людину, Єфремов пише: «поет жіночого горя», представниця покоління, що власними очима бачило «первістки національного відродження», перші «проблески української думки», «первоцвіт нашої поезії», «кільце, що єднало в ланцюзі наше покоління з давно минулими часами». Натомість про когось із польських недругів Володимира Антоновича: «моральна гнилизна роз'їла шляхетське тіло, покійникам ховати своїх мертвяків, до іншого вони не здатні».

Тема могил, погребінь і мертвяків у трактуванні Єфремова є широко представленою в рецензованій книзі. Іноді відповідна лексика вживається в іронічному ключі («Другий похорон» – про невдале редагування видання Куліша, «Живі мертвяки» – полеміка з польськими критиками Антоновича). Частіше, однак, ідеться про сумні й водночас оптимістичні, у висвітленні Єфремова, речі: щонайменше півсотні з уміщених у книзі публікацій мають заголовки чи підзаголовки на кшталт «Некролог», «Пам'яті» (з варіантами «Пам'яті над могилою», «Пам'яті роковини смерті», «З приводу роковин», «На смерть», «Над свіжою могилою» тощо, розмішені в газетах чи, під різними видавничими рубриками (часто в «Хроніці») – у часописах. Моральний імператив, обґрунтування важливості висвітлення такого роду неунікних подій в житті людини, очевидно, полягає в єфремовській фразі з статті «На смерть Володимира Антоновича»: «Нам треба не тільки великих людей – потрібні нам і великі могили, як пам'ять про наше минуле, як нагадування, звідки й куди ми йдемо» с. 58). Ця думка пронизує практично всі публікації у цьому жанрі, але тим тема не вичерпується. Можна зустріти фрази про «ножі, закопані в могилі Шевченка», про «легковажно швидке забуття молодим поколінням навіть свіжих могил», про «дубову труну» (Бориса Грінченка), яка «з'єднує цілу Україну». Однак в описуваних сюжетах Єфремов бачить інший, світлий сенс. У передмові до збірки «Над могилою» Б. Грінченка він говорить таке (цитуюмо дослівно: «...Пригадується нам, що писав сам Небіжчик під свіжим вражінням національної втрати, якої зазнала р.1985-го Україна, поховавши Драгоманова:

Плакати мусимо над його труною.

Плакати? Тільки плакати?

Хіба в наших душах нема ні трохи сили на боротьбу з тим, з чим ми мусимо боротися і не можемо не боротися, коли хочемо жити?

Ні, найкращою пошаною мертвому борцеві, найкращим йому монументом тільки й можуть бути не сльози й жалі наші, а праця невсипуща в дусі тих ідей, що вкупі з їм і ми вважаємо за ідеї правди й світу. І ця праця буде, не може не бути» (с. 139).

Статей або інших матеріалів з приводу днів народження чи прижиттєвих ювілейних дат помітно менше – однак ті й інші уособлюють усе ж інтелігенцію, нехай і т.з. народну. Сам народ дає менше «інформаційних приводів», однак він постійно присутній у текстах, коли йдеться про метафори й порівняння, ближчі до народної мови, ніж до академічного стилю. Так, поети «запалюють свої каганці», «проорюють глибоку борозну» в нашому житті. Коли помирають великі постаті, їхня душа «розлучається з тілом, прорізає темряву». Могила «з'єднує кругом себе різних людей»; видавці потім «плетуть віночки» – «книжечки голосів, що пролунали над могилою». Усе разом може «схитнути до самих підвалин все свідоме українське громадянство».

Стосовно інших персоналій, кому «заманулось до божого світла», то тут надія на Бога, бо «...спічечку дрібненього таланта може згасити його особистий талант-доля: дмухнув на неї – і вона згасла». Наратив і далі містить реалії сільського життя: «глибока борозна в серці», «здорове зерно, з якого має вийти добра рослина», «основа для піткання», «блискавка, що роздирає чорні хмари», «дорога труна», «вічний спочинок». Трагедія діячів «досвітньої доби» полягала в тому, що замість «простого шляху пускались вони безбач, манівцями, ... кінець кінцем натрапляли на бездоріжжя й ламали собі ноги», і т.ін.

Авторка пропонує, що називається, багатючий джерельний матеріал для фахівців різних галузей гуманітарного знання, у тому числі й істориків, які давно вже розглядають белетристику й пов'язану з нею публіцистику чи есеїстку як суттєве джерело для вивчення минулого людського суспільства. Звичайно, в такому випадку частіше йдеться про інтелектуальну історію в її різноманітних проявах, але інформаційний потенціал такого роду публікацій значно багатший. Він придатний не тільки для вивчення явищ культурного, духовного життя тощо, але й власне подієвої історії, фактів минулого, їхнього трактування сучасниками. Подібне читання робить тим цікавішим обставина, що опубліковані тексти належать перу такої непересічної та добре поінформованої в українських справах особистості, якою був Сергій Єфремов. Ми б відзначили тут полемічні матеріали про дешифрування псевдоніма «Марко Вовчок», історію з національним самовизначенням Короленка, численні факти про репресивну стосовно всього українського політику російської адміністрації в українських землях, яскраві трагікомічні епізоди «імперського вшанування» Миколи Гоголя з нагоди його столітнього ювілею та багато ін.

Іншими словами, Єфремова треба читати, й авторка-упорядниця рецензованої роботи робить таку можливість максимально доступною, зібравши під однією обкладинкою матеріали, розпорошені в численних часописах, газетах та книжках за досить великий хронологічний період.

Варто сказати й про моменти, що викликають певні сумніви.

Рецензований том приурочено «до 140-річчя народин Сергія Єфремова», а весь проект здійснено за підтримки гранту Канадського інституту українських студій Альбертського університету (2012-2014 рр., з Вічного фонду ім. Михайла й Дарії Ковальських). Можливо, саме з огляду на фінансування видання представниками українського емігрантського середовища титульна сторінка книжки містить не надто поширені в наддніпрянській Україні стилістичні варіації або прямі полонізми («народини», «сильветки»), що тут і там вигулькують і в подальшому тексті. На фоні концепту «Значущих Інших», що сигналізує про сучасний рівень наукового осмислення проблеми, «сильветки» виглядають, сказати б, дещо анахронічно, – якщо тільки не розглядати їх як данину стилістиці емігрантських публікацій. Можливо, це справа смаку, про який, як відомо, не сперечаються. Однак видається, що такого роду лексика у даному разі не є органічною.

Книжка створена в Запоріжжі, видана в Херсоні. Виглядає вельми ошатно, має тверду палітурку, добре зверстана, книжковий блок прошитий, і т.ін. Херсонське видавництво «ФОП Грін Д. С.» не новачок у виданні наукової літератури, але археографічні публікації досі не були аж такою поширеною його спеціалізацією – у порівнянні, наприклад, з київською «Темпорою». Однак копірайт належить Світлані Іваницькій, тому авторка сама мала потурбуватися й про стилістику, й про те, скажімо, щоб розміщений на обкладинці портрет Сергія Єфремова був якимось чином атрибутований – про що немає й згадки. Правда, й згадана «Темпора» теж не без гріха у цьому плані, портрети на палітурках зазвичай і там без підписів, – але краще все ж орієнтуватися на кращі видавничі зразки, де немає дрібниць у подібних речах.

Не зовсім зрозумілою є система в авторських коментарів та приміток. Скажімо, перекладаються й досить детально коментуються всі відомі латинські вислови, які зустрічаються в тексті. Натомість українські діалектизми чи застарілі слова або поняття в одних випадках пояснюються (наприклад, «безбач» – читаємо примітку «*діал.: «наосліп, не дивлячись»*» (с. 131), в інших ні. Читач сам має здогадатися, наприклад, що означає слово «*трехпробна*» (стосується спиртного напою), чи фраза «*співали кромбамбулі*» (с. 300) (йдеться про відпочинок чиновної дрібноти десь на річці). Звичайно, старше покоління читачів може пам'ятати колишні радіотрансляції «Театру перед мікрофоном», де актори виспівували в постановці однієї з п'єс Карпенка-Карого ці самі «*кромбім-бом-бамбулі, кромбамбулі*» – легковажний модний колись романс, однак для більшості читачів це все ж невідомі речі. Відсутність коментарів таких місць не аж такий великий гріх, звичайно, але мала б бути якась послідовність.

Порівняно з результатом величезної роботи, проведеної Світланою Іваницькою в евристичній сфері, копіюванні текстів, створенні біографічних нарисів, додатків і т.ін., подібного роду дрібниці можна було б не брати до уваги. Але кому багато дано, з того багато й спитається. Крім того, є сподівання, що зроблені зауваження стануть у нагоді при підготовці другого тому.

У кожному разі, маємо чудову книжку, з якого боку її не оцінювати. Вона є ще одним свідченням неухильного поступу української історичної науки. Можемо привітати авторку й упорядницю цього непересічного археографічного видання та побажати Світлані Іваницькій подальших здобутків у науковій творчості.

Олександр Коник

*(доктор історичних наук,
професор кафедри всесвітньої
історії та історіографії
Херсонського державного університету)*